

**БЕЗБЕДНОСТ
ДЕЦЕ
У ДИГИТАЛНОМ
ОКРУЖЕЊУ**

Увод

Интернет и дигитални уређаји су постали део наше свакодневице и све више обликују начин на који учимо, комуницирамо, обављамо свакодневне послове, проводимо слободно време или се дружимо.

Трећину светске популације која има приступ интернету чине деца, односно млађи од 18 година, док у Србији 72% становништва има приступ интернету.¹ Из чињенице да дигиталне технологије и интернет постају свакодневно окружење у ком деца одрастају, уче и сазревају проистиче потреба да то окружење буде подстицајно и безбедно.

Приручник је настао из потребе да се у доба пандемије вируса ковид 19 када смо све више упућени на интернет и дигиталне технологије, деци, родитељима и просветним радницима, пруже основне информације како паметно користити предности интернета и дигиталних технологија и заштитити се од потенцијалних ризика које њихова употреба носи са собом.

Приручник је заснован на примени Правилника о протоколу поступања у установи у одговору на насиље, злостављање и занемаривање и на основу садржаја приручника Кузмановић Д, Златаровић В, Анђелковић Н, Жунић-Цицварић Ј, и [„Деца у дигиталном добу“](#)“, (Ужице: Ужички центар за права детета, 2019.) и Кузмановић Д, Лајовић Б, Грујић С, Меденица Г, [„Дигитално насиље - превенција и реаговање“](#), (Београд: МПНТР, Педагошко друштво Србије, 2016). Наведени приручници детаљније обрађују тему дигиталног насиља и садрже корисне информације и материјале за примену, како у настави, тако и у свакодневном животу.

---

¹ Податак преузет из Кузмановић Д, Златаровић В, Анђелковић Н, Жунић-Цицварић Ј, „Деца у дигиталном добу“, (Ужице: Ужички центар за права детета, 2019.), стр. 11.

Предности и ризици у дигиталном окружењу

Употреба интернета и дигиталних технологија није сама по себи лоша, али ако се користи без потребних вештина и знања, са собом носи бројне ризике којима деца могу бити изложена. Иако деца и млади најчешће имају више „техничких знања“ о употреби дигиталних технологија, одрасли имају веће животно искуство и мудрост који су од великог значаја у заштити деце од наведених ризика. Такође, осим животног искуства, постоји и стална потреба да сви они који се баве децом и њиховим развојем (првенствено родитељи и запослени у образовању) унапређују своја знања и дигиталне вештине како би ишли у корак са сталним развојем дигиталних технологија.

Предности

- Проналажење корисних и занимљивих информација;
- Развијање знања и вештина о употреби дигиталне технологије и интернета;
- Неформално учење (похађање курсева, учење страних језика и сл.);
- Формално учење путем наставе на даљину;
- Развијање креативности и талента (креирање различитих садржаја у дигиталном формату и дељење са другима);
- Дружење;
- Забава и игра (виртуелне посете музејима, галеријама, гледање позоришних представа, концерата и сл.).

Ризици

Ризици се најчешће се групишу у три категорије, а односе се на:

1. **Садржај** којем деца могу бити изложена током коришћења интернета, а који је непријатан, узнемирујући или застрашујући за дете;

2. **Контакте** са непознатим особама путем интернета које на различите начине могу да злоупотребе дете;

3. **Понашање** детета у дигиталном окружењу којим оно може да угрози, пре свега личну, али и безбедност чланова породице, као и других особа (нпр. вршњака).²

Најчешћи ризици којима деца могу бити изложена:

- „Превремено и прекомерно коришћење, зависност од дигиталних уређаја/интернета;
- Изложеност штетним и узрасно непримереним садржајима (нпр. експлицитни сексуални и порнографски садржаји, вулгаран језик, говор мржње, итд.);
- Укљученост у дигитално насиље (трпљење и вршење);
- Изложеност комерцијалним садржајима (огласима, рекламама);
- Изложеност нетачним и непоузданим информацијама (тзв. лажним вестима);
- Приступ сервисима и платформама пре прописаног узраста (непоштовање доње узрасне границе, која је обично 13 година);
- Контакти са злонамерним особама које имају за циљ да сексуално или на други начин злоупотребе дете (тзв. интернет предатори);
- Дељење личних информација на интернету (укључујући и дељење од стране родитеља, тзв. шерентинг);
- Злоупотреба личних података, крађа идентитета, лажно представљање, преваре путем интернета;
- Трошење новца (нпр. приликом играња видео-игара или случајна куповина унутар апликација);
- Вируси, спамови, хаковања, нежељена пошта.“³
- Прихватање игре изазова на интернету.⁴

---

² Кузмановић Д, Златаровић В, Анђелковић Н, Жунић-Цицварић Ј, „Деца у дигиталном добу“, (Ужице: Ужички центар за права детета, 2019.), стр. 30.

³ Кузмановић Д, Златаровић В, Анђелковић Н, Жунић-Цицварић Ј, „Деца у дигиталном добу“, (Ужице: Ужички центар за права детета, 2019.), стр. 30.

⁴ Више о играма изазова на интернету које могу бити опасни по здравље и живот:
<https://pametnoibezbedno.gov.rs/vest/1229>

Настава и учење на даљину

Иако пракса учења на даљину, путем интернета и различитих платформи није новина, до скоро је овај вид учења био ствар личног избора. Од појаве пандемије вируса ковид 19 и потребе да се заштити здравље становништва, читави образовни системи прелазили су у неком тренутку на наставу на даљину. Овакав вид наставе и учења представља новину и велики изазов, како за запослене у образовању, тако и за ученике и њихове родитеље.

Без обзира на то да ли се настава одвија у учионици или на даљину (путем директне комуникације - видео разговора или слањем материјала), и за један и други вид наставе важе иста правила рада и комуникације.

Навешћемо само најосновнија правила, али је препорука да на нивоу групе или одељења ученици и наставници заједно донесу правила којих ће се придржавати у раду.

- Односите се према другима с поштовањем,
- Користите примерен речник (грубе или вулгарне поруке могу повредити некога чак и када вам то није била намера);
- Уважавајте туђе мишљење;
- Делите садржаје који се односе на оно што учите (не постављајте непримерене садржаје који могу угрозити вашу личну или туђу безбедност);
- Помозите другарима које се не сналазе најбоље у учењу путем интернета и платформи;
- Уколико нешто нисте разумели, обратите се наставнику или друговима за помоћ;

И још:

- Предузмите мере техничке заштите (заштите рачунар, таблет, телефон антивирус програмима, подешавањима приватности);
- Заштитите личне податке (немојте делити налоге и лозинке са другим особама).

Као и у учионици, и у настави на даљину нису дозвољени садржаји и понашање којима се може угрозити безбедност и здравље или повредити други.

Препорука за наставнике је да приликом планирања рада, осим програма наставе и учења узимају у обзир и узрасне и индивидуалне карактеристике ученика, примереност садржаја али и функционалност и сврсисходност материјала за учење.

Препорука за родитеље је да, као и код наставе у школи, редовно прате учење и напредак детета и редовно размењују информације и сарађују са наставницима и одељенским старешином.

Уколико се током наставе на даљину догоди насиље, поступа се у складу са [Правилником о протоколу поступања у установи у одговору на насиље, злостављање и занемаривање](#) и прописаним процедурама о којима ће даље бити речи.

Дигитално насиље

Дефиниција

„Дигитално насиље и злостављање је злоупотреба информационих технологија која може да има за последицу повреду друге личности и угрожавање достојанства и остварује се слањем порука електронском поштом, СМС-ом, ММС-ом, путем веб-сајта (web site), четовањем, укључивањем у форуме, социјалне мреже и сл.“⁵

Облици дигиталног насиља

Дигитално насиље може се испољити на различите начине. „Најчешће се срећу следећи облици дигиталног насиља:

- постављање узнемирујућих, увредљивих или претећих порука, слика или видео-снимака на туђе профиле или слање тих материјала СМС-ом, инстант порукама, имејлом, остављање на чету;
- снимање и дистрибуција слика, порука и материјала сексуалног садржаја;
- узнемиравање телефонским позивима;
- лажно представљање, коришћење туђег идентитета, креирање профила на друштвеним мрежама на туђе име;
- недозвољено саопштавање туђих приватних информација, објављивање лажних оптужби или гласина о другој особи на профилима друштвених мрежа, блоговима итд;
- промена или крађа лозинки;
- слање вируса;
- исмевање у онлајн причаоницама и на интернет форумима, непримерено коментарисање туђих слика, порука на профилима, блоговима;

---

⁵ Правилник о протоколу поступања у установи у одговору на насиље, злостављање и занемаривање („Службени гласник РС“, бр. 46/2019, 104/2020).

- игнорисање, искључивање (нпр. из група на социјалним мрежама), подстицање мржње (по различитим основама) и др.⁶

Најчешће се дигитално насиље дешава међу децом и младима, али постоје случајеви када одрасле особе врше насиље према деци. Интернет је посебно погодан за тзв. „сексуалне предаторе“ - одрасле особе које се крију иза лажних профила и ступају у контакт са децом и младима у циљу сексуалне злоупотребе.

Сецифичност дигиталног насиља

Иако је сваки облик насиља понашање које има за последицу стварно или потенцијално угрожавање здравља, развоја и достојанства личности детета, дигитално насиље се разликује од класичног насиља које се дешава у директној комуникацији „лицем у лице“. Дигитално насиље карактерише:

- **Анонимност особе или групе која врши насиље.** За разлику од насиља које се дешава „лицем у лице“, код дигиталног насиља се насилници најчешће крију иза лажног профила што охрабрује насилника да се понаша онако како се не би понашао у непосредном контакту. Са друге стране, анонимност отежава откривање идентитета насилника.
- **Стална доступност жртве.** Жртве су изложене дигиталном насиљу у било које време и на било којем месту.
- Пошто се посредством дигиталних технологија и интернета информације **шире великом брзином** (дељењем, лајковањем, коментарисањем и сл.) у насиље може бити **укључен велики број особа.**
- **Тешко је уништити злонамерне садржаје** управо због тога што се брзо шире и доступни су великом броју особа.

---

⁶ Кузмановић Д, Лајовић Б, Грујић С, Меденица Г, „Дигитално насиље - превенција и реаговање“, (Београд: МПНТР, Педагошко друштво Србије, 2016), стр. 16. <http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/08/priru%C4%8Dnik-interaktivni.pdf>

Знаци изложености дигиталном насиљу

Деца и млади који су изложени дигиталном насиљу често осећају стид или не желе да се повере одраслима због тога што се плаше негативних последица.

„Иако постоје индивидуалне разлике у начину реаговања, постоје нека понашања (која одступају од уобичајеног дететовог понашања) на основу којих одрасли могу да закључе да дете или млада особа трпи дигитално насиље. Дете или млада особа тада:

- показује узнемиреност током или након коришћења интернета;
- неочекивано мења своје навике у вези са коришћењем дигиталних оруђа, постаје опрезнија и примењује додатне мере заштите;
- избегава дружења са вршњацима, делује одсутно, нерасположена је, несигурна и раздражљива;
- није мотивисана за учење, има проблеме са концентрацијом, постиже лошији успех у школи;
- избегава школу, учестало изостаје из школе јер је не опажа као безбедно место;
- користи различите штетне супстанце (алкохол, дрога);
- има различите психосоматске симптоме (главобоља, муцање, ноћно мокрење, болови у стомаку, нагло мршављење или гојење, ноћне море, самоубилачке мисли и др.).

Последице изложености дигиталном насиљу

Иако се током дигиталне комуникације друга особа не може физички повредити, истраживања показују да последице дигиталног насиља по психофизичко здравље, емоционално и социјално функционисање, као и понашање деце и младих у неким случајевима могу бити веома негативне.

Резултати истраживања (Raskauskas & Stoltz, 2007) показују да чак 93% ученика и ученица који/е су трпели/е неки од облика дигиталног насиља тврди да осећа тугу, безнађе, депресију и анксиозност, док 31% ученика/ца изјављује да се осећа врло узнемирено, 19% повређено или 18% постиђено (Finkelhor, 2000).

Последице могу бити озбиљније од наведених, према резултатима још једног истраживања (Ybarra & Mitchell, 2004), 39% дигитално узнемираваних младих подбацује у школи, 27% показује знаке делинквентног понашања, 32% учестало узима психоактивне супстанце, а 16% извештава о високом степену депресије. Изложеност дигиталном насиљу повезана је са депресијом и ниским самопоуздањем, а негативне последице могу трајати чак и у одраслом добу (Mason, 2008; Patchin & Hinduja, 2010).

Утврђена је повезаност између изложености дигиталном насиљу и суицидалних идеја. Особе које су биле изложене дигиталном насиљу два пута чешће наводе да су покушале самоубиство (Patchin & Hinduja, 2010). Овде морамо да будемо обазриви и не можемо да закључимо да је дигитално насиље узрок самоубиства. Међутим, дигитално насиље појачава стрес и патњу у реалном животу, и доприноси, заједно са другим околностима, трагичном исходу.⁷

---

⁷ Кузмановић Д, Лајовић Б, Грујић С, Меденица Г, „Дигитално насиље - превенција и реаговање“, (Београд: МПНТР, Педагошко друштво Србије, 2016), стр. 21. <http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/08/priru%C4%8Dnik-interaktivni.pdf>

Превенција дигиталног насиља

У превенцији дигиталног насиља кључну улогу имају:

- ✓ **Развијање „дигиталне писмености“** деце и одраслих у смислу информисања о предностима и ризицима од употребе дигиталних технологија и унапређивања знања и вештина за употребу дигиталних технологија и интернета.
- ✓ **Развијање социјалних вештина** - вештина ненасилне комуникације и у реалном и у дигиталном окружењу.

Препоруке за ученике:

1. Односите се према другима с поштовањем. Ово правило важи како за комуникацију у реалном, тако и за комуникацију у дигиталном свету.
2. Користите примерен речник (грубе или вулгарне поруке могу повредити некога чак и када вам то није била намера).
3. Размислите о садржајима које делите на интернету, једном подељен садржај престаје да буде ваше власништво и шири се међу корисницима великом брзином. Не постављавајте садржаје којима можете угрозити или повредити себе или друге.
4. Не делите личне податке или податке о себи, породици или пријатељима са другима (адреса, број телефона, корисничка имена, лозинке и сл.), то ће повећати вашу безбедност на интернету.
5. Предузмите мере техничке заштите (антивирусни програми, лозинке и сл.).
6. Коришћење дигиталних уређаја и интернета сведите на разумну меру.
7. Информшите се о ризицима употребе дигиталних технологија и интернета.
8. Научите да разликујете игру и шалу од насиља, неумесни коментари или вређање могу да повреду оне којима су упућени.
9. Пријавите дигитално насиље без обзира на то да ли се оно дешава вама или другима. Немојте пасивно да посматрате насиље или учествујете у њему, пријавите га!

Препоруке за одрасле (родитеље, наставнике):

1. Покажите интересовање за оно што дете/ученик ради на интернету.
2. Разговарајте са дететом/учеником о предностима и ризицима коришћења дигиталних технологија и интернета. Саслушајте и шта дете има да каже о томе.
3. Унапређујте своје дигиталне вештине, информишите се о мерама заштите од дигиталног насиља и начинима препознавања и реаговања.
4. Сарађујте с школом, потражите од запослених у школи информације о дигиталном насиљу, мерама заштите и реаговању на насиље.
5. „Потражите помоћ од деце у вези са новим технологијама. То није знак родитељске слабости, већ родитељске/наставничке снаге. Тиме уважавате децу и учвршћујете однос заснован на поверењу, а својим понашањем дајете пример детету да и оно вас пита и тражи подршку.
6. Разговарајте са децом о утицају вршњака и вршњакиња на њихово понашање, подстичите их да конструктивно излазе на крај са притисцима вршњака/иња. Научите ваше дете да љубазно и одлучно каже: „Не, то нећу да урадим!“.
7. Заједно са дететом дефинишите правила коришћења друштвених мрежа (садржаји, време које проводе на интернету), као и последице у случају кршења тих правила. Учествовање у успостављању правила повећава вероватноћу поштовања тих правила. Доследно се придржавајте успостављених правила.
8. Забрана коришћења друштвених мрежа, као мера за контролу понашања, јесте „немогућа мисија“. Када је ван вашег надзора, дете их може поново користити (а деца све чешће користе мобилне уређаје, па тако родитељи имају све мање надзора). Заstraшивање и претње не дају добре резултате и не доприносе подстицању дечјег развоја.
9. За васпитање детета пресудан је квалитет односа који успостављате с њим. Често родитељи и наставници/е забранама, претњама и наређивањем покваре однос са дететом, а онда настоје да га васпитавају. Као што је вама важно да вас други/е уважавају и разумеју, тако је то важно и детету, нарочито ако ствари не иду онако како бисте волели/е.

10. Изразите захвалност детету за одлуку да садржај са интернет подели са вама. Страх и љутњу контролишите јер у присуству ових емоција тешко можете да предложите нешто конструктивно.
11. Преузмите одговорност за своје поступке, понашајте се доследно, немојте да причате једно, а да радите друго. Тако учите децу да се и она понашају одговорно.“⁸

---

⁸ Кузмановић Д, Лајовић Б, Грујић С, Меденица Г, „Дигитално насиље - превенција и реаговање“, (Београд: МПНТР, Педагошко друштво Србије, 2016), стр. 38, 39. <http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/08/priru%C4%8Dnik-interaktivni.pdf>

Реаговање на дигитално насиље

Препоруке за ученике:

1. **Пријави насиље** - немој да ћутиш ако ти се догодило или трпиш дигитално насиље, разговарај о томе са родитељима, наставницима у школи или особом у коју имаш поверења или позови Национални контакт центар за безбедност деце на интернету - тел: 19833.
Ако познајеш некога ко трпи дигитално насиље, немој пасивно посматрати или се придружити другима који то раде већ одмах пријави насиље.
2. **Не одговарај на узнемиравајуће поруке.** Можда ћеш пожелети да одговориш, али то само наставља круг насиља уместо да га прекине.
3. **Сачувај доказе** - немој да бришеш узнемиравајуће поруке пре него што сачуваш доказе (урадиш снимак екрана, одштампаш e-mail).
4. **Блокирај особу која те узнемирава** - користи подешавања приватности како би онемогућио особу која те узнемирава да поново ступи у контакт са тобом.
5. **Подели негативно искуство са особом у коју имаш поверења.** Прво што би требало да има на уму свака особа која је доживела било који облик дигиталног насиља јесте да негативно искуство не треба да задржи за себе, чак и када се стиди или прибојава да то учини. Уз подршку поузданог пријатеља или одрасле особе (родитељи, чланови породице, наставник у школи, педагог, психолог) много лакше се решава сваки проблем. Подршку можете да потражите и од стручних особа оспособљених за пружање подршке младима који су искусили ову врсту узнемиравања.⁹
6. **Не криви себе због тога што ти се догодило/догађа.** Насиље никада није прихватљиво. Без обзира шта је у питању, нико нема право да намерно вређа и узнемирава другу особу.

---

⁹ Национални контакт центар за безбедност деце на интернету - тел: 19833

Препоруке за одрасле (родитеље, наставнике):

1. **„Схватите ваше дете или ученика/цу озбиљно, слушајте пажљиво и стрпљиво.** Уколико дете жели да разговара с вама о нечему што га је узнемирило на интернету, схватите то озбиљно и онда када то из ваше перспективе није озбиљан проблем. Похвалите дете што је показало спремност да разговара о проблему, јер деци често није лако да разговарају о ономе што их је узнемирило.
2. **Пронађите одговарајуће место и оставите довољно времена за разговор.** Разговор с дететом водите на мирном месту на коме се и ви и дете осећате пријатно и где вас други неће ометати и узнемиравати. Одвојите довољно времена за разговор, посветите време само детету.
3. **Пре него што започнете разговор, будите у контакту са својим осећањима.** Уколико сте узрујани, узнемирени или љути на дете или ученика/цу, није прави тренутак за разговор. Савладајте негативне емоције, не дозволите да вама управљају емоције. Покушајте да се уживите у дететову позицију, замислите како бисте се ви осећали у сличној ситуацији.
4. **Имајте на уму да сте ви модел понашања за дете.** Деца уче како да се понашају посматрајући понашање одраслих. Посматрање понашања представља много ефикаснији васпитни поступак него што је директно подучавање од стране одраслих (вербално изречене поруке о томе шта је добро а шта не).
5. **Пружите детету безусловну подршку.** Без обзира шта се догодило и ко је „крив“, покажите вашем детету или ученику/ци да сте спремни да их подржите у решавању проблема.“¹⁰

---

¹⁰ Кузмановић Д, Лајовић Б, Грујић С, Меденица Г, „Дигитално насиље - превенција и реаговање“, (Београд: МПНТР, Педагошко друштво Србије, 2016), стр. 50. <http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/08/priru%C4%8Dnik-interaktivni.pdf>

Пријављивање насиља:

- Сваки облик насиља, па и дигитално насиље, пријављује се школи - наставнику, одељенском старешини, педагогу, психологу, члану тима за заштиту од насиља. У зависности од нивоа насиља, активности у вези са заштитом предузима сам наставник/одељењски старешина, тим за заштиту од насиља, односно унутрашња заштитна мрежа, или се укључује спољашња заштитна мрежа (остале установе: центар за социјални рад, полицијска управа, установе здравствене заштите).
- Школа је у обавези да о насиљу трећег нивоа у року од 24 сата обавести Министарство просвете, односно надлежну школску управу.
- У оквиру Министарства просвете, науке и технолошког развоја функционише СОС телефонска линија. На број телефона 0800/200-201 може да се пријави сваки облик насиља, па и дигитално насиље.
- „Уколико постоје информације о сексуалној злоупотреби малолетних лица у порнографске сврхе, сексуалном насиљу на интернету, педофилији, криминалним онлајн садржајима, или ако је малолетна особа добијала путем дигиталних уређаја било какав материјал са експлицитним сексуалним садржајем обавештава се:
  - Одељење за борбу против високотехнолошког криминала Министарства унутрашњих послова Републике Србије, имејл: childprotection@mup.gov.rs, телефон (централа): 011/306-2000;
  - Више јавно тужилаштво у Београду, Посебно одељење за борбу против високотехнолошког криминала, адреса: Савска 17а (Палата правде), имејл: vtk@beograd.vtk.jt.rs, телефон: 011/360-1272; или, основно јавно тужилаштво, пријава се подноси на подручју оног јавног тужилаштва где се насиље догодило.“¹¹
- Све друштвене мреже својим корисницима пружају могућност пријављивања насиља које се десило на мрежи.

---

¹¹ Кузмановић Д, Лајовић Б, Грујић С, Меденица Г, „Дигитално насиље - превенција и реаговање“, (Београд: МПНТР, Педагошко друштво Србије, 2016), стр. 51. <http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/08/priru%C4%8Dnik-interaktivni.pdf>

Корисни линкови

Правилници:

[Правилник о протоколу поступања у установи у одговору на насиље, злостављање и занемаривање](#)

Приручници:

- [Дигитално насиље - превенција и реаговање](#)
- [Деца у дигиталном добу - водич за безбедно и конструктивно коришћење дигиталне технологије и интернета](#)

Видео презентација - безбедност деце на интернету:

<https://www.youtube.com/watch?v=1LUS6-syBzg>

Презентација - како се заштити од насиља на интернету:

[https://pametnoibezbedno.gov.rs/files/file_upload/fajl/156 Brosura Cyberbullying nova verzija-converted.pdf](https://pametnoibezbedno.gov.rs/files/file_upload/fajl/156_Brosura_Cyberbullying_nova_verzija-converted.pdf)

Списак телефона путем којих можете пријавити и зауставити насиље:

[https://pametnoibezbedno.gov.rs/files/file_upload/fajl/7250 Vazni-telefoni-cirilica.pdf](https://pametnoibezbedno.gov.rs/files/file_upload/fajl/7250_Vazni-telefoni-cirilica.pdf)

Литература:

- Правилник о протоколу поступања у установи у одговору на насиље, злостављање и занемаривање, („Службени гласник РС“, бр. 46/2019, 104/2020).
- Кузмановић Д., Лајовић Б., Грујић С., Меденица Г., „Дигитално насиље - превенција и реаговање“, (Београд: МПНТР, Педагошко друштво Србије, 2016.), <http://www.mpn.gov.rs/wp-content/uploads/2015/08/priru%C4%8Dnik-interaktivni.pdf>
- Кузмановић Д., Златаровић В., Анђелковић Н., Жунић-Цицварић Ј., „Деца у дигиталном добу“, (Ужице: Ужички центар за права детета, 2019.), https://www.unicef.org/serbia/media/10366/file/Deca_u_digitalnom_dobu.pdf